УШАКОВА ІРИНА МИХАЙЛІВНА,
к. психол. н., доцент, доцент кафедри
психології діяльності в особливих умовах
Національного університету
цивільного захисту України
USHAKOVA IRINA
k.psyhol.n., Assistant Professor,
Assistant Professor in kafedra of
psychology activity in special conditions
National University
of Civil Defense of Ukraine
Ushakova@nuczu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ З ОЗНАКАМИ ПТСР ТА ГСР

Наш час - це період стрімких трансформацій, що відбуваються у сучасному суспільстві. Людині стає все складніше підтримувати внутрішню узгодженість і стійкість «Я». В даний час відбувається втрата усталених кордонів, цінностей соціальних категорій, за допомогою яких людина визначає себе, своє місце в соціумі, що постійно змінюється,іншими словами, спостерігається криза ідентичності особистості. Все це разом посилює проблему особистісного вибору, міру персональної відповідальності людини. Одночасно відбуваються процеси виявлення людиною себе «тут і зараз», відкриття та освоєння нових горизонтів бачення самої себе, світу і себе в цьому динамічному, такому, що постійно ускладнюється інформаційному світі, а також дій в подібному світі. Вищесказане, безумовно, стимулює осмислення особистістю процесів соціального самовизначення.

Професійна ідентичність є одним з найбільш затребуваних видів соціальної ідентичності в сучасних умовах. Зміна соціально-економічного укладу життя суспільства супроводжується не тільки зміною соціальних ролей, але і появою нових вимог до професії, організації діяльності. Соціально-економічні умови відображаються на всіх сферах життя суспільства. Тому з'являються нові вимоги до професіонала.

Професійна ідентичність обговорюється в психології як «складний інтегративний психологічний феномен», як «провідна характеристика професійного розвитку людини, яка свідчить про ступінь прийняття обраної професійної діяльності як засіб самореалізації і розвитку», як усвідомлення своєї тотожності з професійною групою і оцінка значущості членства в ній тощо.

Ми розглядаємо професійну ідентичність як переживання і усвідомлення своєї приналежності до певної професійної спільноти, ідентифікація з нею, що дозволяє людині здійснювати особистісне самовизначення, інтегруватися в професійне співтовариство і формувати уявлення про себе як про фахівця. З одного боку, професійну ідентичність можна визначати як один з видів ідентичності соціальної в тому сенсі, що вона полягає в ідентифікації людини з цілком певним професійним співтовариством, з професією як соціальним інститутом. З іншого боку, професійна ідентичність є продовженням більш загального особистісного самовизначення людини, коли професія є лише одним із засобів соціалізації та індивідуалізації людини. Але так чи інакше, професійна ідентичність завжди розвивається в умовах цілком певного професійного співтовариства, з яким людина себе ідентифікує, приймаючи його цінності, норми, правила тощо.

Внесок в змістовне розкриття цього поняття внесли У. Джемс, М. Джеймс, Е. Еріксон, Дж. Марсіа, Л.Б. Шнейдер, О.П. Єрмолаєва, Д.І. Завалішина, М.В. Заковоротна, Н.В. Чепелєва та багато інших психологів [3; 4].

Проблема ідентичності виникає в плані становлення професіоналізму і в плані реалізації професійної діяльності фахівця і залежить від багатьох факторів професійної діяльності. Зокрема, праця рятувальників ДСНС України, з якими ми проводили дослідження, пов’язана з багатьма екстремальними впливами, які можуть призвести до таких негативних наслідків, як ПТСР та ГСР.

Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР) - симптомокомплекс порушень, що розвивається після психологічної травми. Це психічний стан,

який виникає як результат психотравмуючих ситуацій, що виходять за межі звичного людського досвіду, і є загрозливими для фізичної цілісності суб'єкта або інших людей.

Гостра стресова реакція (ГСР) – розлад значної тяжкості, який розвивається в осіб без видимого психічного розладу у відповідь на винятковий фізичний і психологічний стрес і яке зазвичай проходить протягом годин або днів.

Отже, симптомокомплекс порушень, що розвивається після психологічної травми, в психології називається гострими стресовими реакціями (ГСР) та посттравматичним стресовим розладом (ПТСР). Різниця полягає лише в часі існування цих порушень: ГСР зазвичай проходить протягом годин або тижнів, а ПТСР виникає пізніше і може тривати місяці і навіть роки.

Істотний внесок в дослідження протікання і механізмів посттравматичного стресового розладу та гострих стресових реакцій внесли такі психологи як В.А. Бодров, І.В. Ващенко, О.Г. Караяні, М.С. Корольчук, І.Г. Малкіна-Пих, А.Л. Пушкарьов, Н.В. Тарабріна і багато інших, роботи яких свідчать про наявність у працівників, що мають досвід діяльності в екстремальних умовах, ознак психосоматичних захворювань і межових нервово-психічних розладів [1; 2].

Вірогідність розвитку ПТСР та ГСР збільшується під впливом багатьох факторів, в тому числі і під впливом несприятливих факторів професійної діяльності рятувальників: таких, як безперервне нервово-психічне напруження, значне фізичне навантаження, необхідність підтримувати інтенсивність і концентрацію уваги, трудності, що зумовлені необхідністю проведення робіт в обмеженому просторі, високою відповідальністю кожного рятувальника при відносній самостійності дій і рішень по рятуванню життя людей, наявністю несподіваних перешкод, які виникають раптово й ускладнюють виконання бойової задачі.

Виникнення таких патологічних змін, безумовно, впливає на особистість та поведінку рятувальників, що ми і дослідили практично, провівши

дослідження з рятувальниками ДСНС України, які приймали участь у ліквідації надзвичайних ситуацій регіонального та місцевого рівня.

Аналіз показників ПТСР і ГСР показав, що клінічно виражених показників ПТСР у наших досліджуваних немає, але його ознаки виявлені у 34,2 % представників досліджуваної групи. Прояв симптоматики ПТСР знаходиться частіше за все на низькому рівні (54 % групи), але при цьому виявлено 13,5 % працівників ДСНС, у яких прояви ПТСР знаходяться на середньому рівні.

А от аналіз показників ГСР показує велику кількість таких реакцій у працівників ДСНС, які приймали участь у дослідженні. Так, лише у 9 % з них ознаки ГСР не виявлені. Більшість досліджуваних продемонстрували низький (32,4 %) або середній (53,4 %) рівень прояву таких реакцій. До того ж, у 6,2 % рятувальників було діагностовано доклінічний рівень прояву ГСР. Тобто, більшість досліджуваних продемонстрували виражені в тій чи іншій мірі показники гострих стресових реакцій, що пов'язано з підвищенням тривожності та униканням соціальних контактів, агресивності, активності та емоційності тощо. Такі результати ми пов'язуємо саме з негативними факторами професійної діяльності

У дослідженні професійної ідентичності було з’ясовано, що більшість працівників ДСНС України, які прийняли участь у дослідженні (67,6 %), мають сформовану професійну ідентичність, що означає, що вони вже зробили усвідомлений вибір свого подальшого професійного розвитку. У них присутня впевненість у правильності прийнятого рішення про власне професійне майбутнє. При цьому, як свідчать отримані дані, в групі рятувальників з вираженими ознаками ГСР таких осіб значно менше (60,0 % проти 87, 0 %. Відмінності є значущими на рівні $p \leq 0,05$). Такі дані можуть свідчити про наявність зв’язку між показниками професійної ідентичності та стійкості до стресових впливів.

Найбільш вираженими характеристиками професійної позиції досліджуваних є знання функціональних обовязків, досвід практичної роботи в професії та знання про професію.

Як свідчать отримані нами дані, особистісні позиції представників виділених груп стосовно власної професії суттєво відрізняються за деякими показниками. Так, суттєво нижчою (на рівні $p \leq 0{,}001$) у рятувальників з ознаками ГСР є оцінка себе як професіонала та уявлення про ініціативність як ознаку професії (середні бали 6,0 за обома шкалами в першій групі і 8,0 – в другій). На рівні $p \leq 0{,}01$ відрізняється також такий показник, як уявлення про оцінку власної професійної діяльності іншими людьми (5,9 та 6,9 бала відповідно). Значно нижчими (на рівні $p \leq 0{,}05$) є також показники першої групи за шкалами «Задоволеність образом Я» (6,7 та 8,0 балів), «Знання про професію» (8,0 та 9,4), «Задоволеність від допомоги іншим» (7,2 – 8,4), «Майбутнє залежить від мене» (6,0 та 7,0 балів) і «Спонтанність» (3,2 та 4,8 бала відповідно).

Такі дані ми пов'язуємо з розвитком у досліджуваних першої групи проявів симптомів ГСР та ПТСР (таких, як дистрес і дезадаптація, повторне переживання травми та дисоціативні симптоми, що, звичайно ж, приводить до зниження самооцінки (в тому числі і професійної) і підвищенню ненормативної активності, агресивності і вразливості).

Таким чином, під впливом негативних чинників професійної діяльності у працівників ДСНСУ виникають ознаки ПТСР та ГСР, що призводить до значних змін в показниках їх професійної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Пушкарев А.Л. Посттравматическое стрессовое расстройство: диагностика, психофармакотерапия, психотерапия. М.: Изд-во Института психотерапии, 2000. 128 с.
2. Тарабрина Н.В. Основные итоги и перспективные направления исследований посттравматического стресса. Психологический журнал. 2003. Т. 24, № 4. С. 5-18.
3. Чепелєва Н.В. Ідентичність особистості в контексті психологічної герменевтики. Наукові студії із соціальної та політичної психології. К.: Міленіум, 2006. Вип. 13 (16). С. 13–25.
4. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность. Монография. М.: МОСУ, 2001. 256 с.